

LJUBAV, PORNOGRAFIJA I KNJIŽEVNOST

Samedin KADIĆ

*Moja ljubav zna tek pokoju riječ:
tako je toplo uz tvoju krv.*

Gotfreid Benn

1. U sjenci smrti

Teško je odrediti preciznu genezu stare misli koja ljubav vezuje za smrt. Nerazdvojjivost erosa i thanatosa ponire duboko u ambise primordijalnih iskustava i pjesničkih mudrosti čovječanstva. Ljubav, koja je "kapija u postojanje", uvijek sadrži momenat usmrćivanja, ona je prožeta smrću.¹ Svijet je, da se izrazimo riječima Eugena Finka, jedinstvo "lobanjštine smrti i svadbenog prstena ljubavi".²

S druge strane, u eseju "Šta je erotizam", Georges Bataille, veliki teoretičar erotizma, kaže "da je erotizam potvrđivanje života čak i

u smrti".³ Interpretirajući Sadov paradoks, po kojem se "najbolje srodimo sa smrću kad je dovedemo u vezu sa nekom bludnom misli", Bataj tvrdi da smrt, kao i erotizam, dokida diskontinuitet u kojem ljudi egzistiraju.⁴ Šta nam govori ova povezanost, ovaj zastrašujući sinkretizam, kada je život ionako, kako kaže jedan Singerov lik, tek ples među grobovima? Tvrdnja da je "erotizam potvrđivanje života čak i u smrti", samo konstatuje nepobjedivu faktičnost smrti.

Ljubav jeste "kapija u postojanje", ali ona ne sadrži tajni eliksir, ona nam ne pomaže u učenju kako da umremo. Ljubav ne daje smisao smrti, nego obrnuto. Kierkegaardov raskid vjeridbe sa Reginom Olsen ima uzrok upravo u tom razočarenju, u nepomućenom uočavanju nepobjedivosti životne dijalektike koju čine ljubav i smrt. Čak i kada napustimo estetsko poigravanje sa mogućnostima, kada se odlučimo na brak i tako zakoračimo u etičku

1 Eugen Fink, "Osnovni fenomeni ljudskog postojanja", "Nolit", Beograd, 1984., str. 285

2 Ibid.

3 Žorž Bataj, "Šta je to erotizam", u "Goropadni eros", "Prosveta", Beograd, 1982., str. 7

4 Ibid., str. 10

etapu života, čeka nas religiozni stadij: očaj, bolest na smrt, strah i drhtanje.⁵

No, čovjek nosi teret svoje seksualnosti, kao što neminovno korača u susret vlastitoj smrti. Kao egzistencija, kao tijelo, kao spolno određeni bitak, čovjek je osuđen na svoju seksualnost, čak i kada je pokušava negirati. "Nema nadilaženja seksualnosti, kao što nema ni seksualnosti zatvorene u samu sebe. Nitko nije posve pošteđen i nitko nije posve izgubljen".⁶ "Svakodnevno posmatrajući svakojaka ludila, zločine i nesreće koje proizvodi seks, kao i njihove opise u gotovo svim remek-djelima književnosti i umjetnosti, lako dolazimo do zaključka da u ljudima ne postoji snažniji nagon, mada nam nije jasno kako da ocjenjujemo relativnu snagu raznih instinktivnih energija. Umire se od ne jedenja, a ipak se ne umire od nekopuliranja".⁷ "Najveća ushićenja i najtužnije boli, najprisnija sreća i najgorča patnja nalaze se u pratnji erosa. Skala osjećaja, za koje je ljudsko srce sposobno, ima polazeći od njega, svoje ekstreme. Ovdje su zajedno moguće i strašno blizu najsublimnije jeze i najgrublje požude. Ljubav ima hiljadu lica a ipak je uvijek ista... labirint je i prosta. Ona doseže do ponora duše, u zastrte zone, na kojima stoji prastari tabu i gdje vrebaju užasi, i ona doseže do vrha najveće duhovnosti..."⁸ Ljubav je, dakle, nesumnjivi egzistencijal i jedan od mogućih toposa za razumijevanje ljudskog postojanja. Sama smrt ne poništava ljubav, ona joj daje smisao, okvir i intezitet. Samo u jednom ljudski kratkom životu, samo u jednoj takvoj ekscentričnosti kakva je ljudski život, ljubav je obasjana zrakama težnje za apsolutnim, za totalitetom, za savršenstvom, koji su, dakako, uvijek samo privid. Tako shvaćena, u tako bliskoj vezi sa smrću, jasno je zašto ljubav oduvijek zauzima uzvišeno mjesto u umjetnosti. Još od "Ilijade", od Ahilove srdžbe i povrijeđenog mu ponosa, književnost se kreće u prostoru ljubavi i smrti, koji sačinjavaju temeljnu ljudsku bipolarnost. Ako izuzme-

5 Sören Kierkegaard, "Ili-Ili", "Veselin Masleša", Sarajevo, 1990.

6 Maurice Merleau-Ponty, "Fenomenologija percepcije", "Veselin Masleša" - "Svjetlost", Sarajevo, 1990., 207

7 Lešek Kolakovski, "Mini predavanja o maksistvarima", "Plato", Beograd, 2001., str. 116

8 Eugen Fink, "Osnovni fenomeni ljudskog postojanja", str. 27

mo različite mitologije, čiji su bogovi u pravilu promiskuitetni, zanimljivo je da najerotičnije, najsnažnije ljubavne stranice sadrži jedan eksplicitno monoteistički tekst - Biblija. Jasno je, riječ je o "Pjesmi nad pjesmama".

"Pjesma nad pjesmama" je ljubavna pjesma između muškarca i žene. Teolozi su tokom dva-tri milenijuma prošli pravu muku u alegorijskom tumačenju "Pjesme nad pjesmama". Uprkos njihovom predanom radu, i danas je teško prihvatiti da je u ovoj pjesmi žena simbol crkve, odnosno jevrejskog naroda, a muškarac Jahvea ili Krista. Zar slijedeći stihovi mogu imati neko teološko značenje?

*"Usne su ti kao konac skerleta,
ljupka su ti usta tvoja.
Kao kriške narove jagodice su tvoje,
pod koprenom tvojom.
Vrat ti je kao kula Davidova
za oružje sazidana...
Dvije su dojke tvoje kao dva laneta,
kao dva srnčeta blizanca,
koji među ljljanima pasu."*⁹

Riječ je o jednostavnoj ljubavnoj pjesmi. Mjesto ljubavne pjesme u zborniku kao što je "Biblija", koja, kao objavljena Božija Riječ, za temeljnu poruku ima podsjećanje na neminovnost smrti i polaganja računa, samo potvrđuje paradigmatičnu teološku kompleksnost u kojoj smrt natkriljuje svaki čin. Divljenje za "Pjesmu nad pjesmama" stoga nema porijeklo u pukom estetskom naboju; divljenje potiče iz tog radikalnog kontrasta. To je divljenje pred jednom opsadom, u kojoj tekstovi o smrti okružuju ljubavnu pjesmu.

Moglo bi se reći da je prava ljubavna poezija ona nad kojem lebdi sjenka smrti. Evo jednog primjera moguće kombinacije prepletenosti ljubavi i smrti. U pjesmi "Uspomena prva" Tadeusz Rozewicz opisuje čovjeka koji posmatra svoju nagu suprugu dok spava.¹⁰ Ona spava pored njega, "sve slabija, bez oslonca u sebi, bez oslonca spolja, otkrivena cijela i puna ožilja-

9 "Biblija", preveo: Dr. Lujo Bakotić, "Dobra Vest", Novi Sad, 1988.

10 Pjesma se nalazi u Rozewiczevoj prvoj zbirci "Nemir"

ka od uživanja, od rana, od ljubavi, od djece". Gledajući je, on se sjeća djetinstva: susjeda što je hvatao pacove u željeznu klopku. Dolazio je, poentira majstor Rozewicz, s čeličnim šiljkom i probijao pacove, ubod po ubod, pri izlazećem suncu.

2. Pornografija

Spisak tekstova koji su tokom historije označavani kao pornografski je neprebrojiv. "Hiljadu i jedna noć" je samo jedno među mnogim drugim djelima koje ima dugu historiju cenzurisanja. Povijest prevođenja "Hiljadu i jedne noći" na svjetske jezike sadrži cijelu dramu, povijest o kojoj je Borges ostavio divan esej.¹¹ Ali pisati o prijevodu "Hiljadu i jedne noći" na bosanski jezik isto je što i zabilježiti povijest jednog kulturnog šoka. Prevođena tokom rata, "Hiljadu i jedna noć" je štampana u paroksizmu vjersko-nacionalnog vihora kod Bošnjaka, koji su ostali zabezegnuti pred nepreglednim repertoarom erotonima u ovom djelu. U našim kućama, učionicama i džematima, "Hiljadu i jedna noć" je prećutno okarakterisana kao pornografsko štivo. Ili makar, kao djelo koje sadrži prekomjernost pornografskih mjesta. Ko bi rekao da Harun Er-Rešid istovremeno vodi ljubav sa dvije robinje? Pornografija, nema sumnje...

Šta je to, da prosti, pornografija?

Evo kako Vladimir Nabokov, u pogovoru za "Lolitu" definiše pornografiju:

"...izraz "pornografija" označava osrednjost, komercijalnost i izvjesna stroga pravila pripovijedanja. Skarednost se mora spariti s banalnošću, jer svaku vrstu estetskog uživanja valja da u potpunosti zamijeni jednostavna polna stimulacija koja iziskuje onu tradicionalnu riječ za neposredno dejstvo na pacijente. Pornograf se mora pridržavati starih krutih pravila kako bi njegov pacijent osjetio onu istu sigurnost zadovoljenja, koju, na primjer, osjećaju ljubitelji detektivskih priča... otud se radnja u pornografskim romanima mora ograničiti na spajanje klišeja. Stil, stuktura slike, nikad ne smiju da čitaocu skreću pažnju s njegove mlake požude.

11 Jorge Luis Borges, "Prevodioci priča iz Tisuću i jedne noći", Sabrana djela, t. II, "Grafički zavod Hrvatske", Zagreb, 1985.

Roman se mora sastojati od smjenjivanja seksualnih prizora..."¹²

Tretirajući ljubav četrdesetogodišnjeg bijelca i dvanaestogodišnje djevojčice, "Lolita" je etiketirana kao skaredna, pornografska literatura, iako se "u cijelom djelu ne može naći ni jedan jedini skaredni izraz; zapravo, robustnog filistra koga su moderne koncencije navikle da bez muke prihvata preobilje skarednosti u banalnom romanu, prilično će poraziti njihovo odsustvo".¹³ Ako u "Loliti" nema nijedan jedini skaredan izraz, i ako "Hiljadu i jedna noć" obiluje ovim skarednostima, šta je onda mjerilo da bi se neko djelo označilo kao pornografsko? Pornografska literatura je ona koja se temelji na smjenjivanju šablona ili na afrodizijačkim intencijama. Na svu sreću, u "Hiljadu i jednoj noći" nema šablona; anonimni pripovjedač nas uvijek iznenadi svježom erotikom koja nije cilj, nego se, kao i u životu, podrazumijeva. S druge strane, "Lolita", ma koliko bila šokantna, ne samo da nije pornografsko štivo, već je, prema sudu Rortija, jedna od najvažnijih knjiga dvadsetog stoljeća. Jer, "namjerna raspusnost" nespojiva je sa "proplamsajima komike ili krepke satire" kojom "Lolita" obiluje. "Ali, na kraju krajeva, mi nismo djeca, ni nepismeni maloljetni prijestupnici, ni dječaci iz engleskih privatnih škola koji nakon noći homoseksualne igre moraju da izdrže paradoks čitanja klasika u prečišćenim verzijama."¹⁴

Erotika, sama po sebi, nema estetski kvalitet. Kao konstitutivni dio bitka, ljubav je indiferentna prema estetici (kao i prema moralu). Značenje dolazi sa čovjekom, odnosno umjetnikom. Kao što nema halala niti harama bez čovjeka, tako nema ni lijepog niti ružnog, plitkog niti dubokog. "Opskurnost vanjskog svijeta je funkcija moje opskurnosti za sebe samog: nikakva intristična opskurnost svijeta".¹⁵ Dakle, nema nikakve intristične opskurnosti erosa ili njegovog prikazivanja u književnosti. Najplemitiji, najmoralniji prikazi ljubavi mogu sadržati

12 Vladimir Nabokov, "Lolita", "Bigz", Beograd, 1988., str. 307

13 Ibid. 7

14 Ibid., str. 307

15 Gabriel Marcel, "Bivstvovanje i imanjenje", "Veselin Masleša", Sarajevo, 1989., str. 11

vati gust procenat kiča, kao što eksplicitni opisi seksa mogu kotirati visoko u koordinatnom sistemu estetskih kategorija. Književnost je sva u stilu. Niko ne može ustvrditi estetski deficit u "Uliksa", recimo u poglavlju u kojem Steven Dedalus i Leopold Bloom dolaze u javnu kuću ili što se ne može reći za bezbrojne "čedne" ali dosadne pjesmuljke što odzvanjaju u vječnosti idiotizma gitara.

Bez licemjerja, kako bi rekao D. H. Lawrence, nema pornografije. U poznatom eseju "Pornografija i bestidnost"¹⁶ Lawrence izlaže ne toliko apologiju svojih romana koliko kritikuje građansku hipokriziju koja se sablažnjava nad erotskim opisima u književnosti ili nad erotikom kao takvom. "Zaista, postoji mnogo ljudi koji se iskreno užasavaju najjednostavnijih i najprirodnijih seksualnih uzbuđenja. Ali ovi ljudi su izopačeni i dospjeli su dotle da mrze svoje bližnje, oni su isfrustrirani, obmanuti, njih po nesreći ima puno u našoj civilizaciji. I gotovo uvijek oni potajno cijene zamršene i protivprirodne oblike seksualnog nadraženja".¹⁷ Ovaj "nastarni puritanizam" svoju štetnost iskazuje u tvrdnji "da svaka knjiga ili slika, u kojima ima *seksipila*, jesu IPSO FACTO hrđava knjiga ili hrđava slika".¹⁸ Upravo je to licemjerje: polovina velikih djela svoju veličinu duguje upravo lepoti svog "seksipila". Puritanizam koji želi poništiti seksualnost kao takvu, za Lawrencea je znak skrivenog prisustva pornografije. "Čim seksualno uzbuđenje postoji istovremeno sa željom da se pljune na seksualno osjećanje, te da se to osjećanje ponizi i sroza, neminovno se javlja pornografija".¹⁹ Ali mi živimo u vremenu nepojmljive "želje da se ukalja seks", da mu se nanese uvreda. "To su oni ljudi koji pričaju masne viceve, nose sa sobom skaredne sličice i čitaju besramne knjige. To je velika pornografska

klasa... Prema seksu gaje prezir i mržnju čime se poistovjećuju sa najokorjelijim puritancima. To su oni koji hoće da junjakinja u nekom filmu bude neutralna, neseksualna stvar, bijeda i čista; oni koji hoće da seksualno osjećanje, tu ružnu želju, ispoljavaju samo podlac ili hrđava žena..."²⁰ Seks je stvaralačka snaga,²¹ a pornograf ga doživljava kao izmet, nečitoću, prljavštinu. On, paradoksalno, mrzi ljubav, seks. Otud ga po svaku cijenu želi uprljati. "Pornografija nastoji da uvrijedi seks, da ga ukalja. To je neoprostivo. Uzmite najobičniji primjer: sličice koje se krišom prodaju u sumnjivim četvrtima mnogih gradova. Ono što sam na njima vidio, ružno je do suza. Uvreda ljudskog tijela, uvreda najbitnijih ljudskih odnosa."²² Dolazimo do bitne rečenice: "Pravi ljubitelj pornografije, u suštini mrzi Bokača, jer svježa i zdrava prirodnost italijanskog pripovjedača navodi današnjeg nakaznog ljubitelja pornografije da shvati kakav je on oga-vni crv. Danas bi valjalo dati Bokača u ruke svakome, da ga čita i staro i mlado".²³ Isto vrijedi za "Hiljadu i jednu noć" ili svako drugo djelo u kojima seks i ljubav nisu gurnuti u blato.

No, prosvjetiteljska misija borbe protiv hipokrizije je okončana; svi tabui su davno srušeni. Postmoderna permisivnost je ispraznila svako značenje iz pojmova kao što su čednost, ljubav, muškost i ženstvenost. Lolite ne izazivaju zgražavanje ni u književnosti, ni na pločnicima. Seks je, upravo kako je to nagovijestio Lawrence, postao blato koje kulja ekranima, monitorima, časopisima. Na djelu nije više seks bez ljubavi, već, kako je to sjajno zapazio Henry Miller, "seks bez strasti".²⁴

20 Ibid., str. 46

21 U predgovoru za svoj slavni roman "Pornografija", Witold Gombrowicz je zapisao: "Ne vjerujem u neerotsku filozofiju. Nemam povjerenja u desekualizovanu misao. Svakako, teško je vjerovati da su Hegelova "Logika" ili "Kritika čistog uma" mogle da budu napisane da njihovi autori nisu držali tijelo na izvjesnom odstojanju. Ali čista svijest, tek što je ostvarena, mora ponovo da bude zagnjurenjena u tijelo, u seks, u Eros..."

22 "Pornografija i bestidnost", str. 45

23 Ibid., str. 47

24 Henry Miller, "Rakova obratnica", "Sveučilišna naklada Liber", Zagreb, 1978.

16 Esej "Pornografija i bestidnost" je najpoznatiji esej ovog romanopisca. No, za razliku od Lawrenceovih "zapaaljivih" romana, pomenuti esej nije podigao veliku prašinu. Orwel se divio ovom eseju, ubrajajući ga u vrhunsku pamfletsku književnost. (George Orwel, "Zašto pišem i drugi eseji", "August Cesarec", Zagreb, 1983., str. 129)

17 Dejvid Herbert Lorens, "Pornografija i bestidnost", u "Goropadni eros", "Prosveta", Beograd, 1982., str. 43

18 Ibid.

19 Ibid., str. 47

Iako je, dakle, pornografski šok prošao, "pornografski poslovi ostaju, i dalje cvjetaju".²⁵ Peter Sloterdijk u toj simuliranoj permisivnosti vidi radikalni oblik cinizma: "U kasnograđanskoj pornografiji već odavno nema više ni iskre nekog ličnog obračuna s kočenjima, erotskim idealizmima i seksualnim tabuima. Ona, naprotiv, svjesno produkuje zaostalu svijest time što namigujući citira tobožnje tabue da bi ih razbila lažnim prosvjetiteljskim gestom. Cinizam naše štampe sisa i butova nikako se ne sastoji u tome što više ili manje lijepe gole žene izlaže pogledu javnosti, već zato što ona time neprestano restaurira prevaziđene odnose među polovima i što visokim stepenom svijesti radi na rafiniranom zaludivanju."²⁶ Kvantitet časopisa, revija, emisija ili filmova sa temom ljubavi i seksa, mjera je odsustva ljubavi u našem društvu. Seks je potonuo u živo blato. Istina današnjeg subjekta jeste blato. Nije teško posumnjati da je pornografija projekat vlasti, koja želi stvarati pojednice po svojoj mjeri, pridajući na njih predefinisane identitete. Jer, "čim se govori o seksu, u pitanju je moć".²⁷ Kada je u pitanju seksualnost, vlast, prema Foucaultu, nije represivna već produktivna - kod seksualnosti nije riječ o zabranama i cenzuri, već o "procedurama navođenja". "U tom slučaju, seks nije više samo obznanjivač moći (normalizator, identifikator, klasifikator, reduktor, itd.), već postaje i obznanjivač subjekta u njegovom odnosu prema istini".²⁸

Subjektu ostaje iluzija da je proživljava, iluzija da je kroz pregorijevanje svih normi postao slobodan. "Kasnograđanska pornografija u kapitalističkom društvu služi kao uvježbavanje u "ne-sada-strukture" šizoidnog, za svoje vrijeme prevarenog života. Ono prvotno, dato i po sebi razumljivo ona prodaje kao neki daleki cilj, kao utopijsku seksualnu draž. Ljepota tijela koja je u platonizmu bila priznata kao putokaz duši za najviše entuzijastičko iskustvo istine, u modernoj pornografiji služi za učvršćivanje nedostatka ljubavi koji u našem svijetu ima moć da

definiše šta je realnost".²⁹ Ili, kako bi to rekao Henry Miller: "Toliko tajanstvenosti oko seksa, a onda otkriješ da to nije ništa, samo praznina".³⁰

3. Vazdušasta moć

Muškarci su veliki teoretičari ljubavi. Od davnina, muškarci se žele znojivim pojmom zavući u žensko srce i, riješivši kod, sebi olakšati posao. Kako se udvarati ženi, kako dešifrirati njenu koketeriju, je li moguća tačka otpora, zašto žene od muškaraca očekuju "dramaturgiju molitvenog odnosa, ležernost i drskost, krađoičnu ruku lopova, ruku hrabrog osvajača ili nježan dodir priznanja, strasni govor tijela i tzv. pravu riječ",³¹ na koji način žena privlači muškarca? - sve su to paradigmatična pitanja na koja su različiti teoretičari pokušavali odgovoriti. Jedan od velikih teoretičara ljubavi je svaka-ko i Jose Ortega y Gasset.

U djelu "O ljubavi", Ortega y Gasset polazi od historijske činjenice da je u davnim vremenima žena za muškarca bila plijen, tijelo koje se moglo ukrasti. Ali, "žena posmatrana jedino kao plijen i krađa ne može muškarcu da pruži trajno zadovoljenje".³² Rast kulture razvio je u čovjeku želju da mu se žena poda iz vlastitih poriva. "Dok se u epohi čistog nagona muškarca kao razbojnik baca na lijepu ženu koju slučajno sretne, u vrijeme sve jačeg produhovljavanja, muškarac se drži na pristojom odstojanju, te se najprije izdaleka osvjedočava da li na licu žene može da pročita pristanak ili odbijanje."³³ Kultura razvija ideale; žena ulazi u kulturnu igru proizvodnje kulture i ideala. "Poziv žene kada ona nije ništa drugo do žena, jeste u tome da bude konkretan ideal (fascinacija, iluzija) muškarcu."³⁴ Jer, "ako žena ne fascinira, muškarac je neće izabrati za suprugu..."³⁵ Žena uzima muška srca svojom vazdušastom moći da fascinira

29 Peter Sloterdijk, "Kardinalni cinizmi", str. 174

30 Henry Miller, "Rakova obratnica", str. 105

31 Mirko Magarašević, "Žene i eros", u "Goropadni eros", str. 274

32 Jose Ortega y Gasset, "O ljubavi", "Svetlost", Sarajevo, 1989., str. 11

33 Ibid., str. 12

34 Ibid., str. 18

35 Ibid., str. 19

25 Peter Sloterdijk, "Kardinalni cinizmi", u "Filozofija u vremenu", "Veselin Masleša", Sarajevo, 1991., str. 174

26 Ibid.

27 Mišel Fuko, "Hermeneutika subjekta", "Svetovi", Novi Sad, 2003

28 Ibid., str. 630

i obasjava, a nikako svojim djelovanjem. "Ne-vjerovatno je da ima ljudi koji su toliko slijepi da misle kako žena sticanjem prava glasa ili doktorske titule može da utiče na istoriju isto onako kao što može da utiče svojom magičnom snagom fascinacije".³⁶

U ljudskom društvu ne postoji djelotvornija opruga od one kojom žena privlači muškarca. Elementarna agonalna struktura koji stoji u temelju svakog društva potiče iz muške fasciniranosti ženom. "Društveni život je stalna utakmica u kojoj muškarci u prisutnosti žene odmjeravaju svoje snage, svaki sa ciljem da bude izabranik".³⁷ Ovaj nagon muškaraca je sveprisutan: u trenutku kada žena koja fascinira uđe u neki muški prostor, situacija se mijenja, muškarci se pretvaraju u neprijatelje. Naravno, "žena svoj glas ne daje najboljem, već onom, koji joj se čini najboljim, to jeste muškarcu u kojem ona vidi utjelovljenje idealnog muškarca".³⁸ Muškarci se prilagođavaju tom idealu, oni

36 Ibid.

37 Ibid., str. 20

38 Ljubav je, pri tom, pronalazak tog idealnog muškarca u realnosti. Ali takav stav ima konkretne teorijske konsekvence kada je u pitaju sama priroda ljubavi. Ortega y Gasset tako kaže: "U ljubav koja postepeno nastaje ne treba mnogo vjerovati: prava, puna ljubav javlja se jednim udarcem, tako iznenada i tako snažno da žena pri tome najprije osjeti neuporedivo osjećanje uništenja kojem se ne može oduprijeti". (Ibid., str. 26) Ovaj ideal koji žena nosi u sebi je identičan sa Jungovim pojmom "animusa" ili ako je muškarac u pitanju - "anime". "Svaki čovjek nosi sliku žene oduvijek u sebi", kaže Jung, kao što i žena oduvijek nosi sliku muškarca. (K. G. Jung, "Duh i život", "Matica Srpska", 1978., str 356) Ni u Jung ne vjeruje u veliku slobodu izbora u ljubavi, sve se događa pod palicom sudbine. U eseju "Brak kao psihološka veza" on piše: "Po pravilu on (mladić, o. a) postupa najvećim djelom iz nesvjesnih motive. Naravno da mu subjektivno izgleda da je vrlo svjestan... Što je veći opseg nesvjesnog, tim se manje pri sklapanju braka radi o slobodnom izboru, što se subjektivno primjećuje kroz *prisilu* sudbine, jasno uočljive u zaljubljenosti." (K. G. Jung, "Duh i život", str. 348) Prema Jungu, naravno, za formiranje "animusa" ili "anime" ili onog ideala o kojem piše Ortega y Gasset, "za mladića je mjerodavan odnos prema majci a za djevojku odnos prema ocu". "U svakom slučaju ova krajnje fascinantna slika visi u praznom prostoru i čeka da je ispunji neki realan čovjek". (Ibid., str 257) Ali "ima tipova žena koje izgleda kao da su od prirode stvorene za to da preuzimaju projekcije anime". (Ibid. str 357) Takve žene ili muškarci imaju tzv. sfinga karakter, dvosmislenost ili višesmislenost, "neodređenost puna obećanja, sa ćutanjem

se usavršavaju i modifikuju, želeći da budu izabrani. "Tako historija dobrim dijelom i nije ništa drugo do historija muškog ideala kojeg je stvorila žena".³⁹ Najuspješniji je onaj muškarac koji je najbliži idealu ili snu kojeg žene sanjaju. "Ko bi posmislio da je ... ono prozaično tkanje snova, koje djevojke snivaju u svojim odajama, moglo da vjekovima utisne jače tragove nego čelik vojskovođa?"⁴⁰ Teleologiju društvenog života određuju djevojački snovi. Ili, kako bi rekao Shakespeare: naš život je satkan od snova.

Bit muškarca jeste u djelovanju (koje ide u pravcu osvajanja žene); bit žene jeste u bitku. Drugim riječima: "vrijednost muškarca zasniva se na onome što on čini, a žene na onom što ona jeste".⁴¹ Žena muškarca ne privlači zbog onoga što radi, već zbog onoga što jeste. Dovoljna je "samo tiha nepomična prisutnost njene ličnosti".⁴² Ona je kao svijetlo, koje "bez ikakvog truda osvjetljava stvari i mami iz njih raspjevanost boja".⁴³ Stoga, nema veće iluzije za ženu od one koja je tjera da svojim djelom i radom (karijerom, uspjehom ili nekom dostignutom izvrsnošću) fascinira muškarca. Žena, ili privlači ili ne privlači, ili zrači ili ne zrači. Sve što žena učini, odmah odlebdji. "Ovo eterično nestajanje svega ostvarenog je najznačajnija karakteristika životnog poziva koja se naziva ženstvo".⁴⁴ Tom "ženstvu" ne pripada mukotrpani muški rad, aktivnost, dokazivanje, napor. Za svaki uspjeh, muškarac mora znojem natopiti zemlju, njegovu zračenje je zanemarljivo. Ali žena ima vazdušastu moć. "Uticao žena je neupadljiv jer nije ograničen, jer je svugdje prisutan. On nije bučan kao rad muškaraca, već tih i trajan kao atmosfera. Mora da u ženskom biću postoji neki atmosferski element, koji uvijek, stalno djeluje, kao klima. Upravo to sam htio reći kada sam prethodno tvrdio, da muškarac svoju vrijednost održava time što čini, a žena time što ona jeste". Pri tom, metafora vazduha ovdje nije upotre-

koje govori jedne Mona Lize - koja je i stara i mlada, i majka i ćerka, sumnjive čednosti, djetinjaste i bezazlene mudrosti kojha razoružava muškarce". (Ibidem, 357)

39 Ibid., str. 20

40 Ibid., str. 21

41 Ibid., str. 23

42 Ibid., str. 23

43 Ibid., str. 24

44 Ibid. str. 24

bljena u smislu održavanja života, već sveprisutnostog poticaja. "Tiha kao latica na grmu, svojim eteričnim zračenjem i vazdušastim gestama koje djeluju kao strujni udarci nekog irealnog objekta, žena čarobnica je iz bloka našeg života čarobnim klesanjem isklesala novi lik muškarca".⁴⁵ Žena je tihi pokretač svega velikog što su napravili muškarci. "Ako djela koja su stvorili pjesnici, slikari, zakonodavci prinesemo svjetlu, ugledaćemo na njima vodotisak sa konturama neke dame u prolazu".⁴⁶ Ništa kao žena ne može probuditi u muškarcu želju za usavršavanjem. "Radi se o onoj težnji za savršenstvom koje počinje da živi u srcu odabranog muškarca u času kada u bestežinskom hodu pored njega prođe Eva".⁴⁷

Ta Eva, ili u arapskoj varijanti Havva, dosta je kompleksnije stvorenje od muškarca, čija duša "prvenstveno živi u relacijama prema kolektivnim činovima: znanost, umjetnost, politika, poslovi".⁴⁸ Muškarac je teatralan. On svoje najvlastitije izlaže pred publiku. On živi od publike i za publiku. Ali "žena ima uzvišeniji stav o postojanju".⁴⁹ Nju ne zanima šta će reći publika, ona sama, jeste publika. "Žena ima teatralnu vanjstvinu, ali zatvoren unutrašnji život; kod muškarca je unutrašnji život teatralan. Žena ide u pozorište, muškarac ga nosi u sebi, on je impresario svog vlastitog života."⁵⁰ Ako muškarac nije ono što jeste pred svima, isto kao da nije ništa. Nasuprot verbalnom muškarcu, žena "posjeduje instinkt za skrivanjem, da se ozaogrće velom. Njena duša je leđima okrenuta svijetu, ona skriva svoja unutaranja, lična previranja. Njene geste stida samo su simbolične forme duševne nevinosti".⁵¹

Uglavnom, muškarac preko žene koja ga fascinira počinje da razmišlja o ontološkom ustrojstvu svijeta, pritisnut napetošću vlastitog postojanja, poražen nemogućnošću svoga vida da apsolutnom snagom usisava bića oko sebe. Jedna od najboljih Miloszevih pjesama nosi ime

45 Ibid., str. 26

46 Ibid., str. 30

47 Ibid., str. 30

48 Ibid., str. 42

49 Ibid., str. 43

50 Ibid., str. 44

51 Ibid., str. 45

"Esse". Pjesnik u kupeu posmatra lice nepoznate žene koja ga fascinira i gledajući je razmišlja o svome "jeste" i njenom "jeste". Jesu li dvoje "jeste" zauvijek u diskontinuitetu?

"Esse"

"Posmatrao sam to lice sa zapanjenošću. Jurila su svjetla stanica metroa, nisam ih zapažao. Šta je moguće učiniti ako vid nema apsolutne snage, tako da bi predmete uvlačio sa zagrcavanjem brzine, ostavljajući iza sebe već samo prazninu idealne forme, znak poput hijeroglifa koji je uprošćen sa crteža životinje ili ptice? Lako prčast nos, čelo visoko, sa glatko začešljanom kosom, linija brade - ali zašto pogled nema apsolutne snage? - i u rumenoj bjelelini isječeni otvori u kojima je tamna blješteća lava. Upiti to lice, ali istovremeno imati ga na podlozi svih proljećnih grana, zidova, talasa, u plaču, u smijehu, u njenom povlačenju natrag za petnaest godina, u pomjeranju naprijed za trideset godina. Imati. To čak nije žudnja. Kao leptir, riba, stalac biljke, samo nešto tajanstvenije. Sjetih se toga da poslije toliko pokušaja nazivanja svijeta već umijem da ponavljam ukруг najvišu, jedinu ispovijest, van koje ne može da segne nikakva moć: ja jesam - ona jeste. Vičite, duvajte u trube, stvarajte mnogoljudne povorke, skačite, cijepajte sebi odjeću, ponavljajući to jedno: *jeste!* I čemu su napisane stranice, tone, katedrale stranica ako mucam kao da sam prvi koji je izronio iz mulja na obalama okeana? Šta vrijede civilizacije Sunca, crvena prašina gradova u raspadanju, oklopi i motori u pustinjskoj prašini, ako ništa nisu dodali tome zvuku: *jeste?* Sišla je na Raspaju. Ostao sam sa ogromnošću postojećih stvari. Spužva koja pati što ne može da se napuni vodom, rijeka koja pati što odrazi oblaka i drveća nisu oblaci i drveće."⁵²

Zaista, šta nam ostaje kada pogled nema apsolutne snage?

Teoretiziranje?

52 Czeslaw Milosz, "Poezija", "Veselin Masleša" - "Bigz", Sarajevo, 1988., str. 167

4. Jedna uspomena

Na kraju ovog eseja o ljubavi i pornografiji, u sjećanje mi navire jedna uspomena iz srednjoškolskih dana:

Ponekad bi, ne zna se precizno kakvim kanalima, dospjela u mušku Medresu fotografija porijekom iz ženske Medrese, na kojoj su fazanke (učenice prvog razreda), otkrivene i u pidžamama, u spavaonici sjedile na krevetima kao pripitomljene sirene ispod brodskih jarbola. Ništa važno i interesantno na prvi pogled, obične djevojke sasvim pristojno obučene za pojam građanskog morala, stidljivo se smješkaju u ambijentu neke staromodne familijarnosti, nešto kao rodice koje su poslije rođendana ostale da noće u istoj sobi i sve je, zapravo, na toj fotografiji bilo obično i nezanimljivo. Kakva je, međutim, bila važnost te fotografije u muškom internatu govore tajne aukcije u periodu poslijepovečernjih poslovanja. U sobi fazana je kriomice pokazivana slika neprocjenjive vrijednosti, na kojoj je bilo otkriveno ono inače pokriveno, - tek svilene kose mladih fazanki - na kojoj se moglo jasno vidjeti kakva je kosa pojedine djevojke i kako izgledaju njene oči u kombinaciji sa pidžamom. Ljubitelji fotografije su dolazili u pomenutu spavaonicu i nudili pristojne svote ili usluge za proslavljenu fotografiju. Na kraju bi fotografija završila kod nekog fazana ekscentrika za svotu od dvadeset maraka i sedmično pospremanje kreveta bivšeg vlasnika fotografije.

U vremenu kada je ljudsko tijelo izgubilo draž skrivenog, svako ponašanje slično ovom kojeg su provodile softe izgleda patetično. Čemu se radovati komadiću, kada na svakom koraku možeš dobiti čitav dio, zašto izigravati smiješnog mekušca i praviti od sebe budalu. Pa ipak, dugo iskustvo civilizacije razgolićenih tijela navještava nam suprotno: tijelo koje ostaje samo tijelo, bez duha i čežnje, bez muzike i metafizike, osuđuje sebe na prazninu i negaciju.

Svi muškarci koji pripadaju civilizaciji razgolićenih tijela, u svojim najreligioznijim minutama očaja sanjaju o nekom ženskom uvojkju i kovrdžu kose, bljesku osmijeha, traže u svom sjećanju mirnoću nekih očiju i žensko ime koje bi u potpunosti bilo lišeno tijela. Ali takvih mir-

noća nema; postoji samo užasni prolom; daleko iza, začinje se praznina, daleki put u strašno i neznano, bez povratka.

Nekako, u životnom žrvnju sve naše romanse i plemenita sanjarenja kad-tad izblijede, sve naše simpatije se otkotrljaju prije ili kasnije u ambise nesvjesnog i zaborava. Odu, kao što živ insan ode, a onda, u trenucima dugih životnih očaja i zaprljanosti, isplivaju kao nasmiješena djevojačka lica sa fotografije iz ženske Medrese, da nam posvjedoče o nekad postojaloj našoj nevinosti i čistoći.

Summary

LOVE, PORNOGRAPHY AND LITERATURE

Samedin Kadić

Love, as an existential factor, is closely related to death. As even the oldest literary works testify, there is an interlinked syncrasy between love and death, as the two overarching constants of a human life. Love is a gate leading to existence, while death is a negation of love. One of the most erotic texts ever, is an integral part of a monotheistic book: The Bible. It is a kind of paradox to have a love poem among the collection of all those texts that primarily talk or caution about death, be it implicitly or explicitly. In the contemporary world, love has been trivialized or dragged through the mud. Pornography is the best illustration. Pornography decontextualizes and devaluates love. Pornography aims to discredit, not to affirm sex. We live in a time when all the taboos are broken and sexual freedoms have exhausted all the meaning from the words like chastity, romance, love.

موجز

الحب والإباحية والأدب

سمدين قاضييتش

إن الحب باعتباره مساراً حياتياً، يرتبط بالموت بشكل لصيق. وتشهد أقدم الأعمال الأدبية على التوافق المتين الذي يشكل فيه الحب والموت الإطار الذي يخيم بجناحيه على حياة الإنسان. الحب بوابة الوجود والموت إنكار الحب. ومن أكثر النصوص وصفاً للمتعة الجنسية ما هو موجود في الإنجيل: فمن المفارقة أن توجد قصيدة غزلية في كتاب تتحدث نصوصه بشكل جلي أو ضمني عن الموت وتحذر منه. لقد أصبح الحب في العالم الحديث استعراضياً وروميّ به في الوحل. وأكبر شاهد على ذلك الصور والأفلام الإباحية التي تقدم قالباً مشوهاً عن الحب. حيث أنها تريد إذلال الغريزة الجنسية بدلاً من ترشيدها. إننا نعيش في عالم انهارت فيه كل المقدسات والمحرمات وفرغت فيه الحرية الجنسية كلمات مثل العفة والطهارة والرومانسية والحب من كل المعاني الجميلة.